



Zvono sv. Ivan Krstitelj u zvoniku župne crkve s natpisom: «DAROVALI DOMORODCI ISELJENICI» i reljefom sv. Ivana



Zvona u zvoniku crkve sv. Roka, najmanje zvono je skinuto nakon elektrifikacije zvona



Zvona u zvoniku crkve sv. Roka, s natpisom: «SV. ROKU NASEOBINA DOMORODACA U POTOSI»

Among its many features that set it apart from other Adriatic towns and small towns, Sutivan is characterized by its unique appearance with two elegant campanels (church bell towers) that form its recognizable visual identity and are the motif of countless photographs, paintings and drawings. One was built next to the parish church of the Ascension of Virgin Mary and it is decorated with an elegant baroque dome, and the other above the town on the hill next to the church of St. Roko (Rocco), one of Sutivan's heavenly protectors.

After Sutivan gained the right to its own parish by seceding from Donji Humac in 1579, the construction of a new parish church began, the role of which until then was played by the small church of St. Ivan (John). The church was completed and equipped in 1596, but the bell tower was not built until 1810, when Sutivan as a place became economically stronger and the number of inhabitants increased significantly.

The bell tower was designed and built by the famous Hvar constructor Petar Pavao Bruttapelle, and the work was completed by his son Andrija in 1813. Church of St. Roko was built in 1623, rebuilt in 1776, and its altar was also built by master P.P.Bruttapelle. Its belfry was built in 1889 as a gift from Petar Radmilović Peša and originally had the shape of a round four-sided dome. After the damage caused by a lightning strike in 1929, a new pyramidal dome was built, which still adorns it today.

Wishing to equip their elegant parish belfry with the best bells, the people of Sutivan ordered four new bells from the craftsman Petar Cobalchini in Bassano near Trieste in 1896, at the time of the town's economic boom. From the largest to the smallest, the bells weighed 705 kg, 485 kg, 347 kg and 294 kg, or a total of 1831 kg of cast bell bronze. Bell bronze is an alloy of copper and tin in an approximate ratio of 80/20, and the stories about adding gold or silver to that mixture are not true.

Those beautiful bells, of which the people of Sutivan were very proud, unfortunately served them for only 21 years, i.e. until February 1918, when before the end of World War I they were requisitioned by the Austro-Hungarian Empire as part of a large requisition of bells that were then melted down into cannon barrels and ammunition. In this process, according to historical data, about 1,500 bells from Dalmatian churches and belfries were melted down into cannons, while only 150 of them were preserved.

As early as 1923, two enthusiasts, the parish priest Don Toma Ivanović Valerijev and the president of the church administration, ing. Alfred Nonveiller were launching efforts to buy new bells. In those difficult post-war years, they turned for help, as always, to emigrants from Sutivan all over the world. According to the records, donations were made by 123 donors.

The bells for the parish church were ordered this time from one of the best foundries of the time: Francesco de Poli in Vittorio Veneto, which is still in business today and still keeps information about Stivan's bells in its archive. The bells were made in the same scale as the previous one, namely: the largest bell of the Blessed Virgin Mary with a diameter of 106 cm and a weight of 705 kg, the bell of St. John the Baptist with a



Opjeskareno zvono skinuto iz zvonika crkve sv. Roka, s reljefom sveca, potpisom donatora i reljefnim ukrasima

diameter of 94 cm and a weight of 485 kg, the bell of St. Roko with a diameter of 83 cm and a weight of 347 kg, and the bell of St. Mate Evangelista with a diameter of 78 cm and a weight of 294 kg. The bells arrived by steamship via Venice to Split and then on the bracara St. Cross in Sutivan on March 30, 1924, and were consecrated before leaving from Italy. Bells for the bell tower of the church of St. Roko were ordered and cast in 1923 in "Strojne tovarne in livarne Ljubljana". They arrived in Sutivan on March 7, 1924.

An inspection of the state of the belfry in 1973 revealed major damage, partly caused by the vibrations transmitted by the bells to the stone structure, so the bell was dismantled and installed on a new free-standing iron structure in 1977. After that, due to the alarming deterioration, an extensive action was taken to familiarize the public and the profession with the need to urgently save the bell tower.

After collecting funds from donors and receiving significant support from the Ministry of Culture of the Republic of Croatia, in 1993, a detailed restoration of the beloved Sutivan bell tower followed.

The demanding works were successfully completed in the spring of 1994. The performed works were declared that year by the profession as the most valuable restoration work in the new Croatian state.

Caring for bell towers and their bells now remains a matter of pride, obligation and joy for future generations of Sutivan residents.

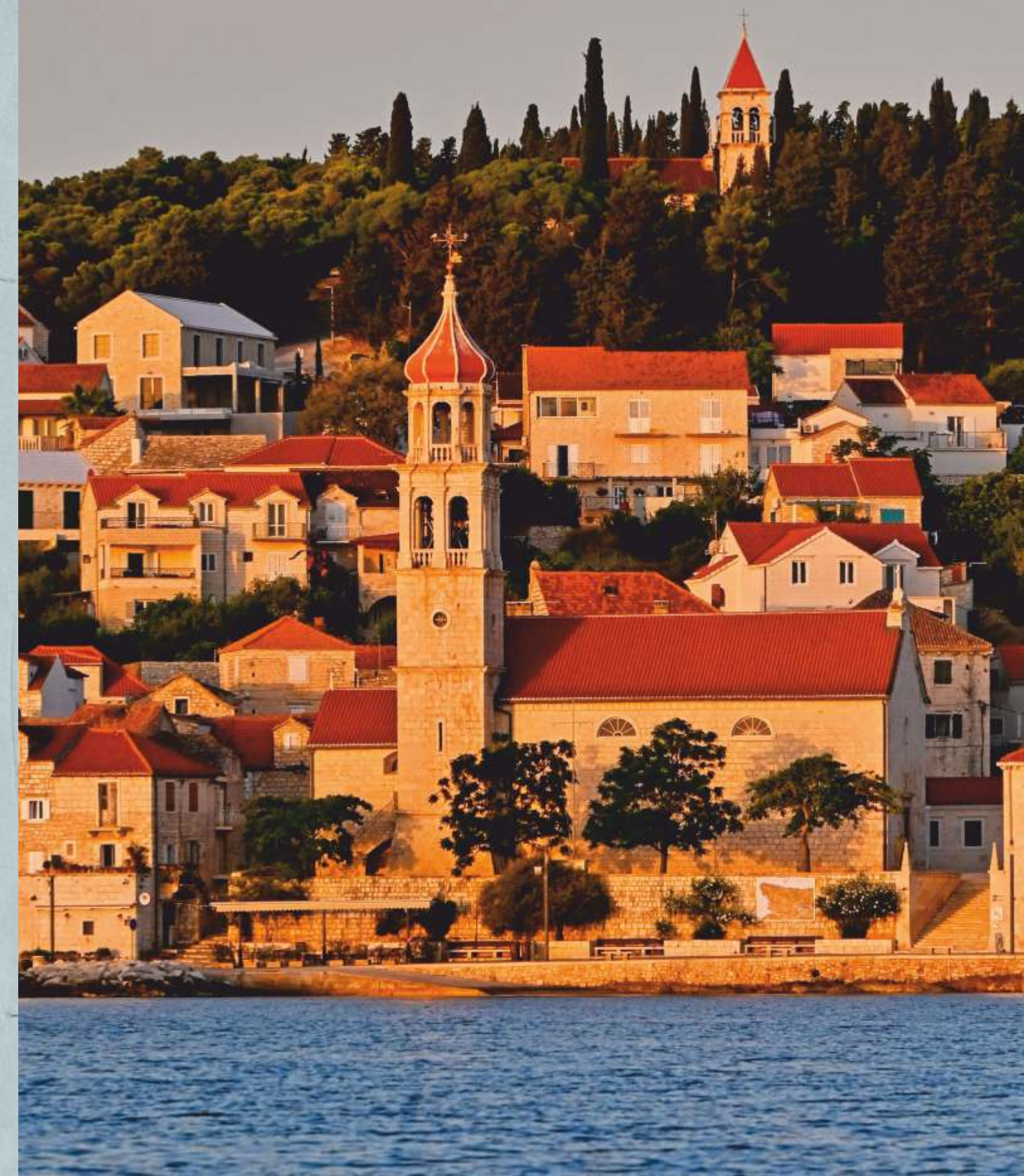
This brochure was printed on the occasion of marking the 100th anniversary of the return of bells to Sutivan's bell towers.

# STIVANSKI ZVONICI I ZVONA

## malo misto s dva kampanela

### BELFRIES AND BELLS OF SUTIVAN

a small town with two belltowers





Među brojnim posebitostima koje ga izdvajaju od drugih jadranskih mjesta i gradića Sutivan odlikuje i jedinstvena vizura mjesta s dva elegantna kampanela (crkvena zvonika). Oni tvore njegov prepoznatljivi vizualni identitet i motiv su bezbrojnih fotografija, slika i crteža. Jedan je izgrađen uz župnu crkvu Uznesenja Bl. Djevice Marije i krasí ga elegantna barokna lukovica, a drugi iznad mjesta uz crkvu sv. Roka, jednog od stivanskih nebeskih zaštitnika, na istoimenom brežuljku.

Nakon što je 1579. Sutivan dobio pravo na svoju župu otcjepljenjem od Donjeg Humca, započeta je gradnja nove župne crkve čiju je ulogu privremeno imala mala crkvice sv. Ivana na Bunti. Crkva je dovršena i opremljena 1596. ali do gradnje zvonika došlo je tek 1810., kada je Sutivan kao mjesto ekonomski ojačao i znatno povećao broj stanovnika. Zvonik je projektirao i gradio poznati hvarski oltarist Petar Pavao Bruttapelle a radove je dovršio njegov sin Andrija 1813. g. Zanimljivo je da je prema sadašnjim saznanjima sam graditelj i oltarist P.P. Bruttapelle pokopan u jednom od tri neoznačena groba otkrivena u podnožju zvonika sutivanske crkve.

Crkva sv. Roka izgrađena je 1623.g., pregrađivana 1776. a oltar joj je također izgradio majstor P.P.Bruttapelle 1780. Njen zvonik izgrađen je 1889. godine darom Petra Radmilovića Peše i prvobitno je imao oblik četverostrane lukovice. Nakon štete nastale udarom groma 1929. godine izgrađena je nova piramidalna kupola koja ga krasí i danas, a gradili su je otac i sin Ivan i Toma Radolfi Napula. Dok su podaci o gradnji crkvi i zvonika opće poznati, mnogo je manje poznata zanimljiva priča o stivanskim zvonima koju ćemo u ovoj brošuri ukratko ispričati.

Prije gradnji oba zvonika crkvena zvana bila su smještena u “preslicama” iznad zapadnih pročelja obje crkve koje su uklonjene prilikom kasnijih nadogradnji. Zamijenjene su kamenim križevima koje je projektirao stivanski inženjer Alfred Nonveiller. Na crkvi sv. Roka trebao je biti na mjestu preslice kameni kip sv. Roka ali zbog nedostatka sredstava ipak je postavljen kameni križ.

Nekoliko godina nakon gradnje zvonika za crkvu sv. Roka, 1893., naručena su tri zvana u splitskoj ljevaonici Cukrov. U zvonik župne crkve premještena su tri zvana s preslice koja su montirana u „lanterni” zvonika (najvišem katu ispod kupole) od kojih je samo jedno još sačuvano i to u besprijekornom stanju. Koristilo se dugo kao satno zvono. Teško je oko 100 kg a na njemu je naznačena godina izrade 1635. što ga čini jednim od najstarijih zvana na otoku Braču.

U želji da svoj elegantni zvonik Župne crkve opreme najboljim zvonima Stivanjani su 1896., u vrijeme ekonomskog procvata mjesta, kod majstora Petra Cobalchinija u Bassanu kod Trsta naručili četiri nova zvana. Prema sačuvanoj dokumentaciji zvana su koštala 4202,20 kruna a trošak prijevoza i montaže na zvonik dodatnih 2811 kruna. Krajem mjeseca lipnja 1896. blagoslovio ih je tadašnji Hvarski biskup msgr. Fulgencije Carev koji je za tu prigodu došao u Sutivan. Prema arhivskim zapisima: *„Prvi je njima zaslavio najstariji Stivanjanin, vrijedni kršćanin Ivan Jurjević Pleho.”* Zvana su od najvećeg prema manjima težila 705, 485, 347 i 294 kg, ili ukupno 1831 kg lijevane zvonarske bronce.



Ta prekrasna zvana na koja su Stivanjani bili jako ponosni služila su ih nažalost samo 21 godinu tj. do veljače 1918. kada ih je pred završetak I. svjetskog rata (3.2.1918.) zaplijenila Austro-ugarska carevina u sklopu velike rekvizicije zvana koja su se pretapala u topovske cijevi i streljivo. U tome je procesu prema povijesnim podacima u topove pretopljeno oko 1500 zvana s dalmatinskih crkva i zvonika dok ih je sačuvano samo 150.

Iz stivanskog župskog arhiva: *“Dana 30. siječnja 1918. bio je dan tuge i žalosti za Stivanjane. U mjestu su osvanula tri radnika, jedan iz Mostara, drugi iz Zagreba i treći iz Koruške sa zadatkom da demontiraju i odnesu zvana sv. Roka i Župne crkve kao sirovinu za izradu oružja. Stivanjani bili nezadovoljni i ničim nisu pomagali u toj radoti već su danima, od jutra do samog mraka, slavili i zvonili svojim zvonima. Navedeni radnici morali su otići u Split posuditi alat da bi mogli zvana demontirati.”*

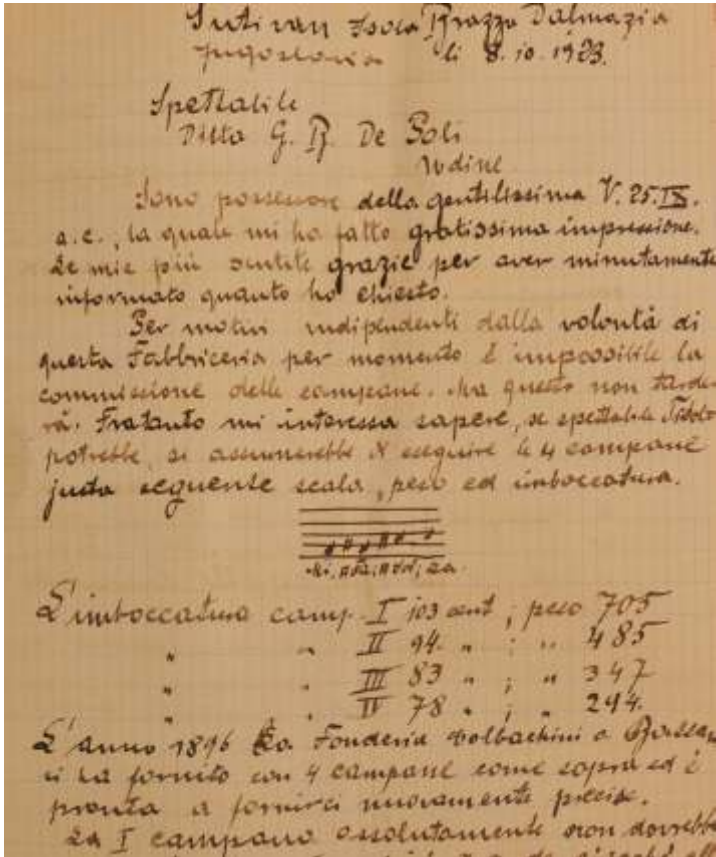
Sa zvonika sv. Roka skinuta su sva tri zvana i dovaljana na lukobran prilikom čega su prošli i oštetili crvenu kamenu skalinađu između župne kuće i kuće Cipiko. Zvana župne crkve bačena su sa zvonika na šimatorij a ostavljeno je samo jedno manje zvono za potrebe bogoslužja. Do danas je sačuvan čelični bat s jednog od zvana iskrivljen prilikom bacanja sa zvonika. Prema zapisima, veliko je zvono zadnji put brecalo za objavu smrti Dinka Ljubetića pok. Lovre 31.01.1918.g. Zvana su potom brodom



prebačena u Split a zatim u sabirni centar u Slavanskom Brodu dok je Sutivan ostao *„gluh i nijem bez svojih zvana”*.

Već 1923. dvojica entuzijasta, župnik don Toma Ivanović Valerijev i predsjednik crkvinarstva inž. Alfred Nonveiller pokreću akciju kupnje novih zvana. U tim teškim poratnim godinama obratili su se za pomoć, kao i uvijek, stivanskim iseljenicima diljem svijeta. Milodarila su prema zapisima 123 darovatelja a među njima posebno se istaknuo Mate Lukšić Marinković koji je poklonio vrijednost dostatnu za lijevanje tri zvana – onog najvećeg i dva manja. Javna zahvala svim darovateljima uslijedila je 10.08.1924. u listu “Novo doba” a potpisani su uz dva spomenuta nositelja i članovi crkvinarstva Vjekoslav Palavršić, Jerko Jutronić i Juraj Ljubetić.

Zvana za župnu crkvu ovaj su put naručena u jednoj od najboljih ljevaonica toga vremena: Francesco de Poli u mjestu Vittorio Veneto, koja posluje i danas i u svojoj arhivi još čuva podatke o stivanskim zvonima. Zvana su izrađena u istom mjerilu kao i prethodna i to: najveće zvono Blažene Djevice Marije promjera 106 cm i težine 705 kg, zvono sv. Ivana Krstitelja promjera 94 cm i težine 485 kg, zvono sv. Roka promjera 83 cm i težine 347 kg te zvono sv. Mate Evangelista promjera 78 cm i težine 294 kg. Zvana su ugođena u “MI-FA-SO-LA” tonalitetu.



Detalj pisma don Tome Ivanovića kojim su naručena zvana od ljevaonice u Vittorio Venetu, od 8.10.1923.g., s traženim dimenzijama i tonalitetima zvana



Zvana su stigla parobrodom preko Venecije do Splita pa na braceri Sv. Križ u Sutivan 30.3.1924., a posvećena su prije polaska u Italiji. Koštala su 86.920,00 dinara a nakon podmirenja ukupnih troškova prijevoza i montaže ostalo je od milodara još 31.330,00 dinara. Sva su zvana zajedno prvi put zvonila na neveru 12. rujna 1924. godine. Zvana za zvonik crkve sv. Roka naručena su i izlivena 1923. u „*Strojne tovarne in livarne Ljubljana*“. U Sutivan su stigla 7. ožujka 1924. Na tim zvonima vidljiv je natpis: „Naseobina domorodaca u Potosi“, donatora iz tog bolivijskog grada.

Za samu montažu zvana u zvonik vezana je anegdota po kojoj su najstariji u skupini podizača Šime Matijašević (85 g. star) i Mate Brković (80 g. star) *“pridrlí”* snažnim povlačenjem debeli konop kojim je vezano zvono pa je u pomoć priskočila posada trabakula vezanog u luci koja je posudila svoju novu užad za podizanje teških zvana.

Uvidom u stanje zvonika 1973. godine utvrđena su oštećenja, dijelom uzrokovana vibracijama koje su zvana prenosila na kamenu konstrukciju pa je izvršena demontaža i montaža zvana na novu samostojeću željeznu konstrukciju 1977. godine. Nakon toga je zbog alarmantnog propadanja, naporom mnogih Stivanjana na čelu s članovima crkvinarstva, poduzeta opsežna akcija upoznavanja javnosti i struke za potrebom hitnog spašavanja zvonika.



200-ti rođendan zvonika proslavljen je 2013. svečanim programom. Tom prigodom prebojana je izbljedjela lukovica 33 metra visokog zvonika i pozlaćene su kugle na novom trometarskom križu na vrhu akroterija koji su 1993. izradili Dinko Ivanović Surla i Roko Zuanić Anakleto. Briga o zvonnicima i njihovim zvonima sada ostaje na ponos, obvezu i veselje budućim generacijama Stivanjana.

Ova brošura tiskana je povodom obilježavanja 100-godišnjice povratka zvana u stivanske kampanele.

Napisali: Franjo Mlinac i Roko Zuanić Anakleto, fotografije: Franjo Mlinac, prijevod: Dunja Jutronić